

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Institut mezioborových studií Brno

Šikana na školách

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce
Mgr. František Šnitr

Vypracoval
Miroslav Radkovič

Brno 2006

Obsah

Úvod	str.
1. Šikana jako problém	5
1.1 Pojem „šikana“	5
1.2 Šikana jako sociálně patologický jev	5
1.3 Varianty šikany	6
1.4 Podmínky a příčiny vzniku šikany	6
1.5 Protagonisté šikany	8
1.5.1 Agresor	8
1.5.2 Oběť	10
1.6 Dílčí závěr	11
2. Školní šikana	12
2.1 Škola jako prostředí	12
2.2 Definice a formy	14
2.3 Oběť šikany	15
2.4 Agresor	17
2.5 Dílčí závěr	18
3 Prevence	18
3.1 Obecně o prevenci	18
3.2 Zařízení, instituce a osoby odpovědné za prevenci	19
3.3 Dílčí závěr	22
4 Řešení projevů a následků šikany	23
4.1 Metodika z pohledu pedagogického	23
4.2 Metodika z pohledu právního ..	26
4.2.1 Výchovná opatření dle školních předpisů	30
4.2.2 Občanskoprávní řízení	30
4.2.3 Trestněprávní oblast	35
4.3. Dílčí závěr	43
Závěr	44
Resumé	45
Anotace	46
Seznam použité literatury	47

Úvod

Problematika šikanování se stala pro nově se tvořící demokracii v České republice jedním z nejpálčivějších problémů. Ruku v ruce s obrovským rozmachem spotřeby drog, hospodářskou kriminalitou v podobě tunelování, praní špinavých peněz a šedé ekonomiky, se stalo šikanování další oblastí, jež se předešlé společenské zřízení v podstatě nevěnovalo. Lze tedy s trochou nadsázky tvrdit, že řešení těchto společenských problémů je v plenkách, a jejich řešení i přes dílčí úspěchy především v oblasti drogové problematiky na počátku složité cesty.

První desetiletí samostatné České republiky bylo provázeno porodními bolestmi, které se daly očekávat. Jen ti největší optimisté, či snad lidé neznalí mohli očekávat, že po razantní změně společenského zřízení a historicky prvním osamostatnění se Čechů a Moravanů nastane okamžité období blahobytu a svobody. Absolutní absence kvalitní politické scény a etiky, neexistence fungujících právních norem a zkostnatělý státní aparát byl startovací čarou pro řešení problémů, jejichž dynamika rozvoje byla diametrálně odlišná.

Vážným rysem současné české společnosti je stále se prohlubující oslabování sociálních vazeb. Prohlubující se rozdíl mezi společenskými vrstvami vede k rozpadu tradiční pospolitosti. Rozpad rodinné pospolitosti, sousedských společenství, oblastní soudržnosti i společenských sdružení vede k přexponování individualismu. Jedinec je bez tradičních společenských vazeb a opor stavěn tvář v tvář sociálním problémům a situacím na jejichž řešení není připraven neumí je vyhodnotit a řešit. Produktem oslabení sociálních vazeb je oslabení síly sociálně kulturních regulativů a rozkolísání morálky se známými negativními důsledky. Vyústěním se poté stává celková sociální deziluze, ztráta perspektivy a hedonismus – snaha získat nové pozitivky. Do toho vstupují faktory kriminální, ekonomické, falešné pojetí svobody a lidských práv a jiné. Stále častěji se pak jako řešení nabízí násilí (nejen fyzické), jako potřeba zvýšení vlastního sebevědomí, získání převahy a výhod.

Cílem mé bakalářské práce je pečlivá deskripce shora jmenovaného sociálně patologického jevu, zejména definování příčin a podmínek vzniku šikany a jejich analýza. Na podkladě těchto dat pak definovat způsoby, metody a cesty prevence, možnosti, které by do určité míry limitovaly společenskou nebezpečnost a škodlivost šikany.

K dosažení těchto cílů jsem zvolil studium odborné literatury, především děl M. Koláře, P.Říčana a jiných odborníků a porovnání jejich poznatků a závěrů s platnými metodikami

a postupy MŠMT. Dále studium novinových a časopiseckých článků a materiálů institucí a organizací zabývajících se tímto problémem dostupných na internetu. Dalším podkladem mi byly poznatky získané v rámci odborné stáže v průběhu studia. Takto získané informace a poznatky byly následně seříděny, porovnány a podrobeny analýze.

Práce je členěna do čtyř kapitol. První shrnuje obecné teoretické poznatky o šikaně. Druhá kapitola objasňuje pojem šikana, jeho vznik a postavy aktérů šikany především v období školní docházky. Třetí kapitola nastiňuje možnosti a způsoby prevence. Čtvrtá kapitola pak sumarizuje způsoby odhalování šikany a řešení následků v oblasti pedagogické, občanskoprávní a trestněprávní. Na těchto třech oblastech by měly být ověřeny tyto hypotézy:

- ◆ Šikana není samostatným jevem, nýbrž důsledkem chyb ve výchově v dětství a dospívání.
- ◆ I přes to, že informovanost v oblasti šikany je v posledních letech výrazně lepší, nepostačuje k řešení tohoto problému bez systémové a programové práce.

- ve škole žáci, učitelé
- v uzavřených skupinách internáty, vojenská služba apod.
- ve výchovných a nápravných zařízeních
- v zaměstnání zaměstnavatel, zaměstnanec, zam. hierarchie
- úřady a organizace
- další

1.3 Varianty šikany

Šikanu z hlediska formy dělíme na skrytou a zjevnou.

- **Skryté varianty šikany** se projevují pouze sociální izolací a vyloučením oběti ze skupiny. Jde o způsob, kdy není oběť přímo vystavena fyzickému násilí. Nenese také primární známky psychického násilí, jako jsou ponižování, příkazy a omezení, lze zde však pozorovat sekundární psychické násilí, kdy je jedinec ignorován, odsouzen k samotě a vyřazen z kolektivu.
- **Zjevné varianty šikany** členíme na:
  - **verbální útoky** - výsměch, pomluvy, urážky, pohrdání, provokování, neustálé kritizování apod.
  - **fyzické násilí a ponižování** - strkání, ohrožování zbraní, omezování volného pohybu, kopání, bití, násilné nucení ke konzumaci alkoholu, drog apod.
  - **psychické ponižování a vydírání** - příkazy, pohrůzkou vynucené úsluhy, vydírání apod.
  - **destruktivní aktivity zaměřené na věci oběti** - zcizování nebo poškozování osobních věcí a oděvu, lákání finančních prostředků pod pohrůzkou / Matoušek, O., 1995/

1.4 Podmínky a příčiny vzniku šikany

Tématem mé bakalářské práce je školní šikana. Období předškolní a ranně školní je zásadním pro vývoj jedince. V tomto období se formuje osobnost dítěte, jeho schopnost reagovat na prostředí a začlenit se do něj.

Na rozvoj šikanování, jako konkrétní formy asociálního chování se podílí celá řada faktorů :

- Typické osobnostní charakteristiky agresorů i obětí šikany.
- Rodinné prostředí, kde jeden nebo oba rodiče vystupují agresivně a prosazují tak svou vůli vůči ostatním členům rodiny, spolupracovníkům a jiným lidem.

- Nedostatečná péče o výchovu . Není nikdo, kdo by dítěti ukázal že chce-li něčeho dosáhnout, existují i jiné prostředky, než je agrese.
- Zprávy o tom, že se šikana vyplácí. Pokaždé, kdy se k šikaně uchýlí některý z rodičů, spolužák či učitel, sděluje se tím dítěti, že být agresivní a nevychovaný se vlastně vyplácí.
- Kruté tělesné trestání. Je-li dítě často trestáno krutým bitím, učí se tím, že je v naprostém pořádku, když větší a silnější týrají menší a slabší. Potom nepřekvapuje, že obětí šikany bývají často mladší a slabší.
- Nízké sebehodnocení. Děti, které o sobě slyší jen negativní výroky přirozeně ani svoji osobu nijak příznivě nehodnotí. Vidí svět, jako cosi nepřátelského a na nepřátelské prostředí pak preventivně útočí. Tím, že trýzní jiné získávají pocit nadřazenosti a tímto způsobem si získávají pozornost okolí. Jejich negativní proslulost je pro ně lepší než žádná.
- Nižší socioekonomická úroveň rodiny.
- Skupina vrstevníků, kteří šikanu podporují. V některých případech jedinec šikanuje jiného jedince jen proto, aby se začlenilo do skupiny podobně se chovajících osob a získalo zde své přátele.
- Absence právního vědomí a možnosti postihu.
- Anonymita prostředí (internáty, domovy, věznice apod.).
- Neinformovanost rodičů, pedagogů o existenci a problémech šikany. / Fontana,D., 1997/

Příčiny šikany

Šikana má více příčin. Některé jsou zřejmé na první pohled, jiné objevíme tehdy, jdeme-li až do hloubky problému.

- Jednou ze skrytých příčin je tlak kolektivu, který nutí chlapce či muže být mužsky tvrdý.
- Další příčinou je touha po moci, přání ovládat druhého člověka.
- Motivem může být také krutost a potěšení, když vidí druhého trpět.
- Určitou roli hraje v šikaně zvědavost, jak se oběť zachová ve strachu, bolesti, ponížení, k čemu všemu se nechá přinutit.
- Příčinou může být i nuda, touha po silnějších a vzrušujících zážitcích.
- Šikana bývá někdy poznamenána i sexuálními zájmy.
- Důležitým faktorem je sklon k agresivnímu chování, podporovaný charakterovými dispozicemi a nevhodným způsobem výchovy. / M. Kolář, 2000/

1.5 Protagonisté šikany

1.5.1 Agresor

Jako agresora (toho, kdo šikanuje) označujeme toho, kdo poměrně často někoho týrá, nebo obtěžuje, a to buď fyzicky nebo psychicky /Elliotová,M., 1994/. Agresory bývají nejčastěji chlapci, ovšem poslední dobou se šikana stává problémem také dívek. U chlapců se většinou jedná o fyzickou agresi. Dívky užívají více psychického týrání, které je lépe maskováno. Z hlediska diagnózy je obtížné, špatně se odhaluje a řeší.

Pokud se jedná o fyzickou stránku, jde většinou o nadprůměrně tělesně zdatné jedince, silné a motoricky obratné. Nemusí to však být pravidlem. Inteligence spojená s bezohledností a krutostí může vyvážit nedostatek tělesné síly. Aktér šikany může pro svůj záměr získat skupinu, proti jejíž převaze je oběť bezmocná. Může tak šikanu vymyslet a zorganizovat, aniž by se sám oběti dotkl. Bylo by ale také omylem podezírat všechny tělesně zdatné jedince ze sklonu k šikanování. / Kolář,M., 2000 /

Typy agresorů

Formy agrese

1. hrubý, primitivní, silný energický přetlak kážeňské problémy narušený vztah k autoritám mnohdy člen gangů (s trestnou činností)	šikanuje tvrdě, nelítostně vyžaduje absolutní poslušnost (cílevědomé zastrašování) (v rodině většinou agrese a brutalita rodičů)
2. slušný, kultivovaný se zvýšenou úzkostí, někdy se sadistickými sklony	násilí a mučení provádí ve skrytu, cíleně a rafinovaně (v rodině dril, bez lásky)
3. optimistický, „srandista“ dobrodružné sklony značná sebedůvěra výmluvný obvykle oblíbený a vlivný	šikanuje pro pobavení sebe i ostatních (v rodině absence duchovních mravních hodnot)

Častěji než u jiných se u nich vyskytují poruchy spojené s hyperaktivitou a poruchou pozornosti. S pohledu inteligence jsou šikanující posuzováni obvykle jako jedinci s nižším IQ

a s poruchami čtení. Tyto znaky však nejsou pravidlem. Známé jsou případy rozumově velmi zdatných jedinců, častěji dívek, které svou oběť šikanovali, aniž se jí museli dotknout. / Heller, J. Pecinovská, O., 1996/

Co se týká duševních vlastností, je třeba vyvrátit rozšířený omyl, že typický agresor si šikanou „kompenzuje mindrák“, že je „tvrdý“ jenom navenek. Šikany se často dopouštějí ve většině případů vysoce sebejistí, neúzkostní jedinci obou pohlaví, u kterých byl ranný duševní vývoj poškozen nevhodnou výchovou. Určitá část z nich (podle různých odhadů asi pětina) však trpí hlubokými pocity méněcennosti, která se promítá do neschopnosti navazovat standardní vztahy se svými vrstevníky. Mezi tyto děti patří zejména ty, které jsou vystaveny tělesnému násilí a ponižování ze strany rodiče či jiného dítěte. V menšině případů může tedy být iniciátorem šikany i oběť, která si kompenzuje sebevědomí, nebo se bojí obětí šikany být. /Kolář, M., 2000/

Typickým rysem aktéra šikany je snaha dominovat a ovládat okolí. Tyto děti vyznávají otevřeně kladný vztah k projevům agrese. Otevřené násilí považují za přirozený prostředek k uspokojení silné potřeby dominovat. Šikanující dítě se naučí, jak lze zneužitím síly ovládat jiné lidi. Šikanující chování se tak stane součástí jejich sociálně psychologické výbavy, často zřejmě antisociálního chování. Sklon k šikanování není něčím krátkodobým, nýbrž má určité trvání stability v čase. Jedinec, který se šikanování začne, velice často v ní pokračuje i po změně prostředí.

Při hlubším rozboru lze v osobnosti agresora najít tendence zamilovat se do sebe, sebeobdiv spojený s nekritičností, nebo pokus o překonání pocitu méněcennosti. Ty se vyvíjejí na pozadí citového strádání v dětství, s následnými chybami ve výchově. V rodině, z níž taková osobnost pochází, můžeme pozorovat „štafetu strachu“. Stresování rodiče stresují své děti. Agresivita vůči slabšímu se může stát patologickým, nicméně jen do určité míry fungujícím ventilem.

Svoji roli zde hraje také nevyzrálость všech složek osobnosti, především však citové. Někteří odborníci se shodují v tom, že sklon k agresivnímu chování se vytváří v předškolním věku, podle jiných jsou rozhodující již první roky života.

1.5.2 Oběť

Za oběť šikany můžeme označit jedince, který je delší dobu objektem agrese jiných. Neoznačujeme tak jedince, který se do tohoto nežádoucího postavení dostal jen náhodně a dočasně. Obětí bývá zpravidla jedinec, který se nenaučil být dostatečně asertivní na to, aby se dokázal sám ochránit. / Elliotová,M., 1994/

Oběti jsou proti násilníkovi znevýhodněny různými způsoby např. :

- *fyziicky* (nízkým tělesným vzrůstem, menší fyzickou silou nebo obratností)
- *rozumově* (sníženým intelektem , mentální retardací, která se může i nemusí promítnout do sociálního znevýhodnění ve smyslu chybějících společenských dovedností)
- *sociálně* (sociálním znevýhodněním se stále častěji stává socio-ekonomická úroveň rodiny, jakákoli odlišnost ve vzhledu dítěte, která snižuje pravděpodobnost, že se ho okolí zastane. / Matoušek,O., 1995 /

Ukázalo se také, že část obětí má rodiče s velmi úzkostnou a přehnaně citlivou povahou (zvláště matky). Svoje děti neustále omezují a kontrolují, čímž prohlubují vzájemnou citovou závislost a nesamostatnost dítěte. Přehnanou péčí způsobují nedostatečný rozvoj schopností vyrovnat se s obtížnými situacemi. Obětí se snadno stává outsider třídy, dítě osamělé bez kamarádů, neschopné se přizpůsobit, podělit o hračku, neschopné zaujmout citovou odezvu, dítě s pozitivním chováním, které nevzbudí a neudrží sympatie druhých dětí. /Matoušek,O. 1995/

Šikana také hrozí jedinci, který přichází do nového kolektivu. Přizpůsobovací konflikty nejsou totiž žádnou vzácností. Ve srovnání se zkoumáním agresorů jsou výzkumy zabývající se oběťmi mnohem méně početné. Přesto lze o jedincích, jež se stávají oběťmi šikany říci asi toto :

- Bývají úzkostné, plaché až bojácné.
- Trpí nízkým sebevědomím a sebeúctou.
- Ve škole mívají jen málo dobrých kamarádů.
- Na ostatní působí obvykle dojmem citově labilních a fyzicky slabých jedinců, často si na něco stěžují a snaží se získat pozornost dospělých i dětí.
- Mají slabou reaktivitu v zátěžových situacích.
- Je u nich nápadná odlišnost od skupinové normy :
  - jiná inteligenční úroveň
  - tělesné handicapy (obezita, tělesná vada, koktání, rasová odlišnost)
  - zvýšená citlivost na svůj nedostatek. / Náchodský,Z. 1987/

Část obětí šikany však provokuje agresí svým útočným chováním, kterým ostatní děti dráždí. Jedná se o slovní nebo i fyzické provokování vůči ostatním, kteří mohou být i fyzicky zdatnější a starší. Pro dospělé (pedagoga, rodiče i psychologa) je pak těžké takové případy soudit, nebo jim rozumět. / Kolář,M., 2000/

Zdá se, že existují dva typy obětí šikany :

1. typ – je dítě pasivní, úzkostné a nejisté. Není na něm nic, co zjevně provokuje útoky.
2. typ – je oběť provokující. Dráždí jiné děti a posmívá se jim, když na něj někdo zaútočí, brání se.

Zvláštní skupinu tvoří oběti, které jsou současně agresory. Zúčastňují se obzvlášť ve skupině šikanování jiných dětí. Tyto děti jsou v kolektivu výrazně neoblíbené. Při troše smůly se však může stát obětí šikany kterékoli dítě. Tato možnost více než jinde hrozí ve společnostech a prostředích, kde vládne vysoká tolerance k násilným formám chování a kde je otevřená agresivita legitimním nástrojem k dosahování cílů jednotlivce. / Heller,J. Pecinovská,O., 1996 /

1.6 Dílčí závěr

Šikana je závažný sociálně patologickým jevem s velkou mírou společenské nebezpečnosti. Její kořeny, příčiny a způsoby jsou odvislé od času, místa, společenské situace, zvyků a pravidel konkrétní komunity, ale ve svých důsledcích je vždy šikana nebezpečná a pro zdravý vývoj společnosti a jedince nepřijatelná.

Šikana bývá téměř vždy dílem několika jednotlivců – party. Iniciátorem jejich akcí je zpravidla autoritativní, silný typ se schopností manipulace. Stmelujícím prvkem se stává snížená sociální přizpůsobivost, oslabená schopnost integrace, neúspěšnost, pocity křivdy a snahy po seberealizaci ve vlastní společenské jednotce. Touha vyniknout a to především demonstrací síly a pohrdáním všemi společenskými a mravními normami. Častý bývá také špatný vztah k práci, k hodnotám, nuda, lenost, nedostatek pozitivní motivace. Do popředí vystupuje sugestibilita agresorů. Nemívají dlouhodobější životní perspektivu, nedomýšlejí důsledky svého jednání a nahrazují je okamžitým prožitkem. Nevyzrálý životní náhled je poznamenán destrukcí a tvrzením, že svět je špatný.

2. Školní šikana

2.1 Škola jako prostředí

V novinách se všechno točí kolem stoupající agresivity dnešních dětí a stoupajícího počtu školních agresorů. Přibývá prý i jejich hrubosti. Nejsou čísla, která by dokládala, jak tomu bylo dříve a nyní. Něco se svádí na televizi, něco na domácí výchovu, něco na obecný nedostatek času. Ve výzkumu však není vskutku nic, čeho bychom se mohli spolehlivě chytit. Pověštině jen samé osobní názory (ostatně, jako tento můj). Naopak se převážně mlčí o obětech šikany. A přitom od dávných dob, co se v praxi se školní šikanou setkávám, je pro mne daleko větším psychologickým, psychoterapeutickým, pedagogickým (a nevím ještě jakým) problémem právě oběť než agresor. (Z. Matějček, 2004)

Snad je dnes opravdu ve škole více agresivity a více agresorů – ale není i více jejich potenciálních obětí? Není i více dětí, které jsou šikaně vystaveny? Děti bez pomoci a bez ochrany, ale i bez vnitřní schopnosti pomoc a ochranu získat a agresí vzdorovat? A to, myslím, je ten problém, který uniká obecné pozornosti.

Už když se prof. Matějček s prof. Langmeierem zabývali psychickou deprivací dětí v dětských domovech, vytypovali jednu skupinu vyznačující se náhradním uspokojováním základních psychických potřeb, především neuspokojené potřeby životní jistoty a pozitivní identity. Trápení druhých dětí, trápení zvířat, ale i narcistické shlížení sama v sobě, nezvladatelné sobectví, to jsou některé z typických rysů osobnosti těchto dětí. A přitom jsou to zbabělci. Otrok a otrokář v jedné osobě – tak jsem si je pro sebe charakterizovali. Kromě toho stejně tak dobře známe, čemu se říkávalo psychopatie a co se skrývá dnes za několika krycími názvy. A víme, že k násilnickému chování se dají děti „vychovat“ i v rodině. Víme, že v agresivitě a násilnostech nezřídka končí neurotizace dítěte, ať už doma, či ve škole. /Matějček,Z., 2004/

Tohle je dost přehledné a jasné. A také se s tím (aspoň velkou většinou) dá něco dělat. Agresora můžeme zastrašit trestem, izolovat, jeho neblahé počínání můžeme kontrolovat, překazit, ztížit, minimalizovat. Má to ovšem dvě základní podmínky – že o takové agresii a jejím strůjci (či strůjcích) víme a že na straně těch, kdo k tomu mají moc a pověření, je vskutku ochota a schopnost účinně zasáhnout. Tohle je také to, po čem naši novináři volají a na čem se dokonale

shodnou. Že celá věc má i druhou stranu, je ovšem ani nenapadne. Jen si ještě připomeňme, že šikana a jiné násilnosti jsou převážně záležitostmi mužskou, a ovšem i chlapeckou. Je tomu tak právě v době, kdy se mužská identita tvoří, tj. od 8 – 9 let výš. Přitom však ti, kdo by měli chlapeckou (excesivní) agresivitu zvládat, jsou až na vzácné výjimky ženy. A ty na to obecně vzato nemohou dobře stačit. V tomto bodě se prostě míjejí svým povoláním i posláním. Feminizace školství, stejně jako krize mužské role v manželství a rodině tu má své psychologicky dobře srozumitelné následky. / Matějček,Z., 2004 /

Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže čj. 14 514/2000-51 platný od 1.1.2001 se systémově zaměřuje na celou škálu sociálně patologických jevů. Vymezuje minimální preventivní programy na úrovni škol a školských zařízení, role jednotlivých institucí a definuje funkci školního metodika prevence. Šikanování žáků škol a školských zařízení označuje za jeden z vážných negativních jevů. Školy a školská zařízení mají mimořádnou odpovědnost za to, aby předcházely vzniku tohoto problému a aby se s ním odpovědně vyrovnávaly již při jeho vzniku. Poznatky jasně ukazují, že tam, kde se věnuje náležitá pozornost kvalitní prevenci šikanování, její výskyt významně klesá a nepřenáší se ani mimo školy a školská zařízení. Dětské a dospívající agresori se často stávají členy marginálních sociálních skupin, které pak v dospělosti mají zpravidla daleko více konfliktů se zákonem než ostatní. Dokážeme-li zastavit jejich agresivní chování v tomto věku, sníží se i riziko jejich kriminalizace v dospělosti. Cílem předkládaného metodického pokynu je upozornit v návaznosti na výše uvedený předpis na závažnost šikanování, poskytnout pedagogickým pracovníkům základní informace o jeho projevech a napomoci hledat řešení těchto specifických problémů.

Mezi rodiči a často i pedagogy je velmi rozšířená představa, že ke zrodu šikanování jsou zapotřebí zcela výjimečné podmínky, např. přítomnost patologického sadisty a absence kázně. Omyl. Je důležité uvědomit si, že šikana může vzniknout v úplně normální skupině a agresory se mohou stát nejen normální, ale často i pedagogy velmi oblíbení žáci.

V každé školní skupině velmi brzy dojde k hierarchizaci jednotlivých členů skupiny – jedni jsou oblíbení více, jiní méně a téměř vždy se některý nešťastník (nebo nešťastníci) ocitnou na tzv. sociometrickém chvostu. V odborné literatuře se takovýto jedinec označuje různě – obětní beránek, černá ovce, outsider... Při tradičním způsobu výchovy, která cíleně nepracuje se vztahy mezi žáky, každý jednotlivec, který se dostane na chvost skupiny, zakouší prvky

šikanování, tzv. ostrakismus. Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen necítí dobře – je neoblíben a neuznáván, občas se stává terčem drobných legráček...

Pocit bezpečí každého jedince je neodmyslitelnou podmínkou vytváření produktivního prostředí a dobrého sociálního klimatu školy. Všechny školy a školská zařízení mají proto povinnost předcházet všem náznakům agresivity a všem způsobům šikanování mezi žáky a svěřenci. Šikanování nesmí být pracovníky školy v jakékoli formě akceptováno. Šikanování se ve své zárodečné formě vyskytuje prakticky na všech školách. Probíhá nejčastěji mezi žáky ve stejné třídě či výchovné skupině a odehrává se v době přestávek, cestou do školy a ze školy nebo v době osobního volna. Škola či školské zařízení má jednoznačnou odpovědnost za děti a žáky v době vyučování a školních akcí, a to podle § 27 nařízení vlády č.108/1994 Sb. a podle Pracovního řádu pro zaměstnance škol a školských zařízení (např. čl. 2). Podle § 422 občanského zákoníku odpovídá škola nebo školské zařízení i za škodu způsobenou žákům v době vykonávání přechodného dohledu, tj. při vyučování a v přímé souvislosti s ním. Z tohoto důvodu pedagog musí šikanování mezi žáky neprodleně řešit a každé jeho oběti poskytnout okamžitou pomoc.

2.2 Definice a formy

Již v první části své práce jsem uvedl definici šikany jako patologického jevu obecně. Nyní bych zdůraznil jak definuje šikanu Metodický pokyn MŠMT č.j. 28 275/2000-22 k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školních zařízení: „ Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrášovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševním a tělesném zdraví.“

Šikanování má ve svých projevech velice různou podobu s následky především na psychickém zdraví. Jejich znaky je možno rozdělit podle různých hledisek přibližně do následujících skupin:

- verbální přímé a nepřímé,
- fyzické přímé a nepřímé,
- aktivní a pasivní.

Za určitých okolností může šikanování přerůst až do forem skupinové trestné činnosti a v některých opravdu závažných případech nabýt i rysy organizovaného zločinu.

2.3 Oběť šikany

Kdo jsou vlastně oběti šikany? Které děti jsou druhými otloukány? Na koho si každý troufne? Kdo jsou ti (zpravidla hodní, slušní, neagresivní) nešťastníci, kteří se nedovedou účinně bránit? Myslím, že o nich víme podstatně méně než o zlých agresorech. Ale ještě vážnější otázkou je, proč těmto nešťastníkům nikdo nepřijde na pomoc, proč se jich nikdo nezastane a proč to trvá bůhvíjak dlouho, než se na to přijde (a třeba jen náhodou). Ne vždycky, ale přece jen až nápadně často (aspoň pro mne) jsou to chlapci konstituce měkké, kypré, neklukovské, se zájmy zvláštními, odtažitými, dospělými, chování v něčem nápadného, přemoudřelého a pro druhé děti překvapivého. Mnohdy je takové dítě také dost velký sobec, čímž zajisté žádné oblíbenosti u druhých nezíská. Někdy je i více dráždivý, takže se dá snáze vyprovokovat. Na jeho účet si potom kdekteř slaboch a zbabělec může dobývat společenský status humoristy, siláka či hrdiny. Jedináčků je dnes příliš mnoho, než abychom jim funkci oběti mohli bez rozpaků přisoudit. Ale přece jen: jedináček je dnes dítě (ve větší míře než dítě z početnější rodiny) úzkostně vedené a ambiciózně přetížené vzdělávacími i jinými nároky. Je tedy potenciálně více vystaveno neurotizaci v rodině i ve škole. Stýká se převážně s dospělými, kteří se v něm vidí a kteří se mu většinou podřizují. Nemusí se o nic rozdělit a nic si odepřít. Má menší (ne-li žádnou) zkušenost se sourozeneckou konkurencí, ale i se sourozeneckou solidaritou. Má minimální trénink v dětské empatii. Však to znáte, sourozenci se perou, žárlí na sebe, žalují... ale když je malér a jeden dostane od rodičů vyhubováno, pláče i ten druhý. Jedináček nemá brášku nebo starší sestru, kteří by se ho zastali, kdyby mu někdo ubližoval. A on sám nemá příležitost poznat, co to psychicky znamená zastat se někoho slabšího. / Matějček,Z., 2004/

”O šikaně hovoříme tehdy, jestliže jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.” Tak zní definice z knihy (Kolář, M., Skrytý svět šikanování ve školách, str. 20), pod kterou si však laik často nedovede představit nic konkrétního. Proto Vám teď celý problém přiblížím konkrétními příklady.

1) Fyzická agrese

- oběť je škrcena kabelem, šálou, páskem, a to až do ztráty vědomí a strangulační rýhy na krku, nebo “jen” do zmodrání obličeje a dušení
- oběť je dušena polštářem nebo ručníkem, agresori měří čas, jak dlouho vydrží nedýchat
- agresori předstírají, nebo zcela vážně chtějí vyhodit oběť z okna, přes zábradlí ve škole atd.
- oběti vrážejí špendlíky do hýždí až po hlavičku, případně “malým pícháním” bodají oběť špendlíky nebo kružítkem, až jí teče krev
- oběť je vystavena hromadnému kopání nebo anonymnímu bití (tzv. deka)
- několik obětí je agresory přinuceno, aby se praly (tzv. gladiátorské hry)
- oběti jsou stříhány, případně upalovány vlasy
- agresor při vyučování maluje oběti propisovačkou na krk, nalepí jí bonbon nebo žvýkačku do vlasů, háže jí za tričko brambůrky...

2) Slovní agrese a zastrašování zbraněmi

- oběti je vyhrožováno mučením nebo zabitím (přímo nebo anonymně, po telefonu)
- oběti, nebo jejím rodičům je nadáváno
- agresori se vysmívají neúspěchům, slabostem a handicapům dětí
- oběť je neustále kritizována, případně ignorována

3) Krádeže, ničení a manipulace s věcmi

- agresori berou oběti peníze i osobní věci
- trhají a ničí (rozříznutím, propálením) oblečení oběti
- trhají a ničí, případně ukradnou oběti učebnice, sešity, kreslí do nich fašistické symboly, píšou různé nadávky, lámou tužky a pera...

4) Násilné a manipulativní příkazy

- oběť je donucována pít moč, limonádu, do které bylo napliváno, jíst jídlo ze země
- je donucována klečet před agresory a prosit je o milost
- je donucována platit a odevzdávat agresorům svačiny, dávat cigarety, platit výkupné...
- je přinucována opakovat ponižující výroky
- je donucována psát agresorům úkoly, pracovat za ně v dílně...
- je donucována “dělat metro” (lézt pod lavicemi a hlásit stanice metra)
- je donucována “dělat válku” (nohou od židle předvádět, jak střílí po létajících slonech a ufonech)

Z těchto typů převládá slovní agrese a manipulace a ničení věcí (u mírných stádií šikany), bylo však prokázáno, že z těchto zárodečných stupňů šikany se později do pokročilých stádií “úspěšně” vyvine asi 20% z nich.

To vše by byl přirozeně velký nápor i na silného, sebevědomého člověka, neboť nikdo není rád terčem výsměchu (a co teprve fyzické násilí!). Pro mladistvého, který se ještě vyvíjí, který ještě nezná tak dobře svůj profil, nebo je prostě citlivější, se to může stát obrovským problémem (jehož řešením může být v krajním případě i sebevražda). Proto nikdy šikanu nepodceňujeme a každý projev násilí ihned důkladně prověříme. /OS proti šikaně, 2004/

2.4 Agresor

Jak jsem již zmínil, prvotním hnacím motorem šikanujících je strach a nejistota. Agresori to však umí skrývat a stávají se, alespoň v dané konstelaci, vždy těmi silnými. (Buď je útočník starší, silnější nebo je jich více). Na první pohled působí sebevědomě, často jsou fyzicky zdatní, útoční a impulsivní se snahou dominovat, ovládat druhé a bezohledně se prosazovat. Mohou být ale i fyzicky slabší, vyvažuje to však jejich chytrost a schopnost zneužívat ostatní, aniž by se oběti dotkli. Téměř vždy se u nich vyskytuje nápadná krutost – tedy skvělý pocit z utrpení a ponížení oběti a masivní touha po moci. U menších skupinek agresorů se tato touha jeví jako kompenzace celkové neúspěšnosti. Hluběji v jejich osobnostech pak často bývá jistá sadistická tendence. Osobnosti agresorů jsou také ve většině případů nejen duchovně a mravně, ale i psychicky nezralé. Souvislost lze vidět s častějším výskytem těžké citové deprivace v rodině nebo náhradní výchově.

Podle knihy M. Koláře, Skrytý svět šikanování na školách, str. 55, teď krátce popíšu základní typy agresorů zjištěné autorovým výzkumem:

1. typ: Hrubý, primitivní, impulsivní, s kázeňskými problémy

Vnější forma šikanování: šikanuje masivně, tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, používá šikanování cíleně k zastrašování druhých

Specifika rodinné výchovy: častý výskyt agrese a brutality u rodičů

2. typ: Slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný, zvýšeně úzkostný

Vnější forma šikanování: násilí a mučení je cílené a rafinované, bez přítomnosti svědků

Specifika rodinné výchovy: časté uplatňování důsledného a náročného přístupu, někdy až vojenského drilu bez lásky

3. typ: Srandista, optimistický, dobrodružný, oblíbený

Vnější forma šikanování: šikanuje pro pobavení sebe i ostatních

Specifika rodinné výchovy: nebyla zjištěna, ale často se vyskytovala citová subdeprivace a absence mravních a duchovních hodnot v rodině. / Kolář,M.,2000/

2.5 Dílčí závěr

Znalost příznaků šikanování, schopnost včasného či dokonce předčasného odhalení potencionální oběti a agresora je základním předpokladem pro včasnou a razantní reakci. Skutečnost však ukazuje, že po odhalení některého z případů brutální šikany jsou veškeré předchozí signály přehlíženy, bagatelizovány a někdy i překrucovány. Často se ptáme, jakože si toho nikdo nevšiml dříve a jsme přesvědčeni, že nám by podobná situace neunikla. Omyl. Mnohdy až případ v našem okolí otevře naše naivní oči a upozorní na to, že odborníky a diagnostiky se velmi často stáváme až lidově řečeno „s křížkem po funuse“ a že zde platí další okřídlené přísloví, že „po bitvě je každý generál“. Sám jsem se ocitl ve svém životě tak blízko šikaně, že mohu zodpovědně říci, že rozhodně nejdůležitějším a nejpálčivějším problémem tohoto jevu je schopnost a ochota se s ním nekompromisně vypořádat a to tak, že se oběť nestane tím, kdo v takové situaci prohrál.

3. Prevence

3.1 Obecně k prevenci

Předně: agresi vůči slabšímu jedinci je třeba zastavit. Ublížovat se prostě nesmí! To musí být jasné ve třídě, v rodině, na veřejnosti – obecně! Jedná se o součást dobrých mravů. Stejně tak k dobrým mravům patří, že nikoho neponižujeme, neposmíváme se, nevytahujeme se na úkor někoho druhého! K dobrým mravům též patří (a to pokládám za podstatné a rozhodující), že slabšímu pomáháme a bereme ho pod ochranu. Zastat se slabšího je statečnost, ublížovat mu je zbabělost! Ve středověku dokonce patřila ochrana slabších k rytířským ctnostem. Kampak se to v naší postmoderní době vytratilo? Povědomí o vlastní statečnosti patří k osobní identitě

člověka. Kultivace a povznášení tohoto rysu je docela dobře v možnostech rodiny i školy. Učitelé se zde na nedostatek času a příležitosti vymlouvat vskutku nemohou!

Dále bychom měli kultivovat solidaritu dětí ve třídě a ohroženému dítěti (nebo už oběti) pomáhat k navázání přátelského vztahu s některým zdatným a dostatečně sebejistým dítětem. Hledáme mu protektora a ochránce – někoho, kdo je schopen mu porozumět a v případě potřeby se jej i zastat.

Konečně tu máme samotnou potenciální nebo už skutečnou oběť šikany. Jsem si dobře vědom, že pomoc není snadná, ale něco se přece jen dělat dá. Naprosto zde nevychází, když rodiče posílají chlapce na karate nebo na jiná asijská bojová umění, aby se uměl prát. Též představa, že naučíme takové dítě asertivitě (a někdy na to rodiče věnují dost peněz), podle mých zkušeností moc nevychází. Jde o hlubší povahové rysy, takže se k nim dostaneme také jen z větší hloubky. Já sám považuji za užitečnější posilování mužské identity takového chlapce cvičením tělesné síly, překonáváním sama sebe v silových rekordech, pokud možno ve společném cvičení. Dále bych k tomu však přidal s daleko větším důrazem otužování takového dítěte přátelským kontaktem s druhými dětmi v mateřské škole. Znamená to pomáhat dítěti k přátelským vztahům, zvát druhé děti k němu domů, zařizovat věci tak, aby s druhými dětmi trávil příjemné chvíle, pokud možno ve společné aktivitě. Moc často vidíme, že rodiče vozí dítě sem a tam do exklusivní školky a pak školy (a na tenis, na judo, na flétnu atd.) přes celé město či do jiného města, a ono nemá v domě či v sousedství nikoho, s kým by si mohlo hrát a zakoušet docela obyčejné sdílení zábavy, radosti, napětí, spolupráce, soutěže, solidarity. Kde jinde pozná dítě věrnost a obětavost než v přátelských vztazích? Je dobré rozvíjet pozitivní socializaci dítěte: vést je k empatii vůči druhým, k tomu, aby umělo zastat se druhého, pomáhat, překonat své sobectví! Odstranit šikanu není snadné, nedělejme si iluze. Ale pracuje-li se na všech frontách, je větší naděje na úspěch. Nestěžujme si na agresivitu dětí a na televizi, ale ptejme se, co děláme pro nápravu. Jak je vidět, nejde o nic jiného než o běžné a obyčejné výchovné principy, které by měly obecně platit. Jako bychom na ně zapomněli. / Matějček,Z., 2004 /

3.2 Zařízení, instituce a osoby odpovědné za prevenci a řešení

šikany

Je nutné, aby se s podstatou, formami a nebezpečnými důsledky šikany jako antisociálního chování jedinců i skupin žáků seznámili všichni žáci, učitelé, vychovatelé, výchovní poradci, ředitelé škol a školní inspektoři. Žáci i pedagogové by měli vědět, že tyto formy chování nejsou

neškodnou legrací a zábavou, měli by být seznámeni zejména s negativními důsledky šikany, a to jak pro její oběti, tak pro její pachatele. Za zvlášť nebezpečnou je třeba považovat tendenci podceňovat počáteční projevy šikanování.

Každý pedagogický pracovník na všech úrovních a typech škol ve výchovně vzdělávacím procesu vede důsledně a systematicky žáky a studenty k osvojování norem mezilidských vztahů založených na demokratických principech, respektujících identitu a individualitu žáka a rozvíjí zejména:

- pozitivní mezilidské vztahy a úctu k životu druhého člověka,
- respekt k individualitě každého jedince,
- etické jednání (humanita, tolerance),
- jednání v souladu s právními normami a s důrazem na právní odpovědnost jedince.

Všichni pedagogičtí pracovníci by měli využívat možností osobní, společenské a morální výchovy v prevenci šikanování a prohlubovat si své znalosti a dovednosti v tomto oboru. Důležité aktivity školy nelze spojovat jen s určitým vyučovacím předmětem nebo skupinou předmětů. To se týká zejména situací, kdy se žák učí přijímat všeobecné hodnoty společnosti, identifikovat se s nimi a jednat v jejich duchu v každodenním životě.

Pedagogická centra a další subjekty poskytující další vzdělávání pedagogickým pracovníkům zajistí v tomto oboru podle úrovní a typu škol a podle akreditovaných programů toto vzdělávání výchovných poradců, školních metodiků prevence i dalších učitelů.

Ředitelé škol a školských zařízení odpovídají za systémové aktivity školy v oblasti prevence šikanování a agresivity. Vychází se přitom z komplexního pojetí preventivní strategie, která je ve smyslu metodického pokynu ministra k prevenci sociálně patologických jevů součástí minimálního preventivního programu školy. V rámci účinné prevence šikanování je při přípravě a realizaci celoškolské (celoústavní) strategie důležité zejména:

- Zajistit účast školního metodika prevence a případně i dalších učitelů v akreditovaných kurzech k problematice šikanování. Školní metodik prevence bude zodpovídat za informovanost všech pedagogických pracovníků školy nebo školského zařízení o dané problematice. Bude se aktivně podílet na řešení případů šikanování a napomáhat svým kolegům zvládnout základní postup a strategii při řešení konkrétních situací. Doporučuje se seznámit pedagogické pracovníky mimo jiné též s informací MŠMT ČR č.j. 14 144/98-22 "Spolupráce škol a předškolních zařízení s Policií ČR při prevenci a při vyšetřování kriminality dětí a mládeže a kriminality na dětech a mládeži páchané".

- Navodit úzkou spolupráci mezi žáky (svěřenci), rodiči a pedagogy a jasně vymežit možnosti oznamovat i zárodky šikanování (při zachování důvěrnosti takovýchto sdělení).
- Ve školním (ústavním) řádu jasně stanovit pravidla chování včetně sankcí za jejich porušení.
- Zajistit v souladu s pracovním řádem zvýšený a kvalitní dohled pedagogů o přestávkách, před začátkem vyučování, po jeho skončení i během osobního volna, a to hlavně v prostorách, kde k šikanování již došlo nebo kde by k němu mohlo docházet.
- Seznámit pedagogy se systémem školy pro oznamování a vyšetřování šikanování, vést pečlivou evidenci všech případů agresivního chování a šikanování mezi spolužáky (školní metodik prevence, výchovný poradce).
- Aktivně zapojit do prevence šikanování i nepedagogické pracovníky.
- Zvyšovat informovanost pedagogů v této oblasti, doplňovat školní knihovnu o literaturu z oblasti problematiky agresivního chování a šikanování, organizovat semináře s odborníky zabývajícími se danou problematikou, začleňovat témata šikany do dalšího vzdělávání učitelů apod.
- Informovat pedagogy, žáky (svěřence) i rodiče o tom, co dělat v případě, když se dozvědí o šikanování (např. umístit na přístupné místo kontakty a telefonní čísla na instituce, které se problematikou šikanování zabývají).
- Spolupracovat s odbornými službami resortu školství (pedagogicko-psychologickou poradnou, střediskem výchovné péče a s dalšími odbornými pracovišti poradenských a preventivních služeb v regionu, poskytujícími odbornou konzultaci a psychologickou péči, s metodikou preventivních aktivit a s dalšími odborníky v regionu). /MP MŠMT 28275/2000-22/

Z hlediska trestního zákona může šikanování žáků naplňovat skutkovou podstatu trestných činů vydírání, omezování osobní svobody, útisku, ublížení na zdraví, loupeže, vzbuzení důvodné obavy, poškození cizí věci, znásilnění, kuplířství a pod. Učitel nebo vychovatel, kterému bude znám případ šikanování a nepřijme v tomto ohledu žádné opatření, se vystavuje riziku trestního postihu pro neoznámení, případně nepřekažení trestného činu. V úvahu přicházejí i další trestné činy jako např. nadržování či schvalování trestného činu, v krajním případě i podněcování. Skutkovou podstatu účastenství na trestném činu podle § 10 trestního zákona může jednání pedagogického pracovníka naplňovat v případě, že o chování žáků věděl a nezabránil spáchání trestného činu např. tím, že ponechal šikanovaného samotného mezi šikanujícími žáky apod.

Při podezření na šikanování žáka je nezbytná spolupráce vedení školy nebo školského zařízení, výchovného poradce a dalších pedagogických pracovníků jak s rodinou oběti, tak i s rodinou agresora. Nelze však předpokládat, že rodiče budou vždy hodnotit situaci objektivně, proto se doporučuje upozornit je na to, aby si všímali možných příznaků šikany a nabídnout jim pomoc. Při jednání s rodiči dbají pedagogičtí pracovníci na taktní přístup a zejména na zachování důvěrnosti informací. Pokud se rodiče setkají s příznaky šikanování, měli by se poradit s třídním učitelem, školním metodikem prevence, ředitelem školy, popř. psychologem, etopedem nebo jiným specialistou.

Při předcházení případům šikany a při jejich řešení je důležitá spolupráce vedení školy nebo školského zařízení, výchovného poradce nebo zástupce školy s dalšími institucemi a orgány, a to zejména ve zdravotnictví s pediatry, odbornými lékaři, psychiatrickou péčí, v oblasti soudnictví se soudci, obhájci a žalobci (také využívání alternativních trestů), v oblasti sociální péče s oddělením péče o rodinu a děti, s oddělením sociální prevence (možnost vstupovat do každého šetření, jednat s dalšími zainteresovanými stranami, s rodinou). Při podezření, že šikanování naplnilo skutkovou podstatu přestupku nebo trestného činu, je ředitel školy nebo školského zařízení povinen oznámit tuto skutečnost Policii ČR.

Školy a školská zařízení jsou povinny bez zbytečného odkladu oznámit orgánu sociálně právní ochrany skutečnosti, které ohrožují žáka (svěřence), nebo že žák (svěřenec) spáchal trestný čin, popř. opakovaně páchá přestupky.

3.3 Dílčí závěr

Existuje celá řada laických i odborných názorů a studií, jak šikaně předcházet. Za jednu z nejucelenějších odborných studií poslední doby v této oblasti považují práci M. Koláře „Specifický Program proti šikanování a násilí ve školách a školských zařízeních“, realizované ve školním roce 2002/03, jež se opírá o řadu výzkumů šikany M. Koláře a jeho spolupracovníků realizovaných v uplynulém desetiletí. Samotná práce a její závěry jsou natolik rozsáhlé, že není možné je zcela prezentovat. Nicméně velmi mne zaujalo Kolářovo zjištění, že samotná znalost problému a osvěta nestačí k řešení šikany jako problému, a je nutné se více zaměřit na účelově zaměřené programy. Při hlubším zamyšlení nelze s tímto závěrem nesouhlasit. V poslední době bylo o šikaně, jejích projevech, prevenci a řešení napsáno tolik, že by měla být historií. Křiklavé případy zveřejněné ve sdělovacích prostředcích a odborné studie však varují, že opak je pravdou.

4. Řešení projevů a následků šikany

4.1 Metodika z pohledu pedagogického

Odhalení šikany bývá někdy velmi obtížné i pro zkušeného pedagoga. Nejzávažnější negativní roli při jejím zjišťování hraje strach, a to nejen strach obětí, ale i pachatelů a dalších účastníků. Strach vytváří obvykle prostředí "solidarity" agresorů i postižených. Pro vyšetřování šikany lze doporučit strategii prováděnou v těchto pěti krocích:

1. Rozhovor s těmi, kteří na šikanování upozornili a s oběťmi.
2. Nalezení vhodných svědků.
3. Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky (nikoli však konfrontace obětí a agresorů).
4. Zajištění ochrany obětem.
5. Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi.

Při výbuchu brutálního skupinového násilí vůči oběti, t.zv. "školního lynčování" je nutný následující postup:

1. Překonání šoku pedagoga a bezprostřední záchrana oběti.
2. Domluva pedagogů na spolupráci a postupu vyšetřování.
3. Zabránění domluvě agresorů na křivé výpovědi.
4. Pokračující pomoc a podpora oběti.
5. Nahlášení policii.
6. Vlastní vyšetřování.

Účastní-li se šikanování většina problémové skupiny, nebo jsou-li normy agresorů skupinou akceptovány, doporučuje se, aby šetření vedl odborník-specialista na problematiku šikanování (z pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče, diagnostického ústavu, krizového centra apod.) / MP MŠMT,2000/

Pro potrestání agresorů lze užít následující běžná výchovná opatření:

- Napomenutí a důtka třídního učitele, důtka ředitele, podmíněné vyloučení a vyloučení ze studia na střední škole.
- Snížení známky z chování.
- Převezení do jiné třídy, pracovní či výchovné skupiny.
- Doporučení rodičům obětí i agresorů návštěvy v ambulantním oddělení střediska výchovné péče pro děti a mládež (dále SVP) nebo v nestátních organizacích majících obdobnou náplň činnosti jako SVP.

V mimořádných případech se užijí další opatření:

- Doporučení rodičům na dobrovolné umístění dítěte do pobytového oddělení SVP, případně doporučení realizovat dobrovolný diagnostický pobyt žáka v místně příslušném diagnostickém ústavu.
- Podání návrhu orgánu sociálně právní ochrany dítěte k zahájení řízení o nařízení předběžného opatření či ústavní výchovy s následným umístěním v diagnostickém ústavu.
- Vyrozumění policejního orgánu, došlo-li k závažnějšímu případu šikanování.

Školské zařízení řeší tuto problematiku na základě opatření ve výchově, systému hodnocení svěřence zařízení popř. programu rozvoje osobnosti dítěte. Oběti šikanování se doporučuje nabídnout psychologickou péči PPP nebo jiného poradenského pracoviště.

Základním předpokladem pro překonání bezmocnosti je požadavek, aby každá škola měla svůj "*poplachový plán*" jak jednat v krizové situaci. Prakticky to znamená, že všichni pedagogové vědí napřed, co mají v takové mimořádné situaci dělat a v případě potřeby jsou schopni zabezpečit nezbytný sled protikrizových opatření. Garantem fungování "*poplachového plánu*" v případě nouze je preventista šikanování (absolvent výcvikového kurzu) spolu s ředitelem.

Nastíníme si dva metodický postup pro potřeby vyšetřování pokročilé šikany, tzv. školního "*lynčování*":

1. Kostra pětikrokové strategie

- rozhovor s informátory a oběťmi,
- nalezení vhodných svědků,
- rozhovory se svědky,
- zajištění ochrany obětem,

- rozhovor s agresory

- je obecně platná.

Je účinná pro počáteční i pokročilá stadia, děti i mládež a různé typy zařízení. Zůstává tedy pro nás pevnou a bezpečnou oporou.

Dále k ní přidáme tzv. *počáteční kroky* (tj.

- překonání šoku pedagoga,
- bezprostřední záchrana oběti
- a zvláštní organizační opatření
  - zalarmování učitelů na poschodí,
  - zabránění domluvě a křivé skupinové výpovědi,
  - pokračující pomoc a podpora oběti,
  - nahlášení policii

a uplatníme ji nikoliv u vybrané části, ale u celé třídy.

Důležitým vodítkem pro volbu taktiky vyšetřování je odhad závažnosti onemocnění a věk žáků. V případě pokročilé šikany u dětí z vyšších ročníků musíme použít psychologicky tvrdý a hlavně vysoce odborný postup. Zde stojíme před vážným problémem. Zvládnutí taktiky u pokročilé šikany vyžaduje odborníka - specialistu, který má výcvik v diagnostice skupinové dynamiky a zkušenosti s některými speciálními metodami. Jak si tedy pomoci v podobných případech; v případech, kdy není zbylí a je neodkladně třeba poskytnout první pomoc? Pomůže nám fakt, že díky "neukočívání" šikany a jejímu provalení máme možnost zastihnout agresory nepřipravené. Dále k účinnosti napomůže již zmíněné doplnění počátečních kroků a použití globální místo lokální strategie (to znamená, že nevyšetřujeme pouze několik svědků, ale všechny žáky, kteří byli násilí přítomni).

Při vyšetřování použijeme co nejúčinněji úplnou strukturu taktiky.

Ta zahrnuje

- "zahřívací předkolo",
- monolog,
- "dialog" a

- konfrontaci.

Tak máme šanci zmapovat vnější obraz šikanování a dozvědět se pravdivě, jak "lynčování" proběhlo.

V rámci možností jednotlivých specialistů školy na prevenci šikanování se doporučuje, aby citlivě posílili průraznost taktiky prostřednictvím konkrétních metod. Máme na mysli neverbální techniky, například práci s pohledem, tělesnou blízkostí, vertikální vzájemnou polohou, a některé výslechové praktiky, například tzv. povození na kolotoči, přitlačení ke zdi, vzbuzování protireakce, znejist'ování, doplňování, odkrývání rozporů, zaplétání do vlastní lži, odnímání důvěry. /OS proti šikaně dne 30.04.2003/

4.2 Metodika z pohledu právního

Šikanování je nebezpečný sociálně patologický jev, při němž je zejména omezována osobní svoboda, svoboda rozhodování, je ponižována lidská důstojnost a čest, mnohdy je obětí ubližováno na zdraví či na majetku. Jedná se o složitý a komplexní problém, který není možno právně pojmut jako jeden celek, neboť svými znaky a důsledky zasahuje do různých právních odvětví.

Právní definici šikany v našem právním řádu nenajdeme, nicméně na potřebu komplexního řešení šikany reagovalo Ministerstvo školství, které vymezilo problematiku šikany v metodickém pokynu MŠMT č. 28 275/2000-22 (dále jen „pokyn“). Pokyn dává školám a jejím pracovníkům návod, jak šikaně předcházet a jak ji řešit. Pokrývá však pouze školní oblast, neřeší a z povahy věci ani nemůže řešit všechny právní následky šikanování. Ostatní nástroje je nutno hledat v právních předpisech trestního, občanské či správního práva.

Metodický pokyn MŠMT definuje šikanu takto:

„Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků.“

Právní řešení šikany je tedy problematické. Právní nástroje, jak agresora potrestat a zastavit další šikanu, se mohou lišit podle různých situací, ve kterých se bude oběť šikany nacházet.

- I. Prvním místem, kam se obrátit, je sféra školy, neboť právní řád přiznává žákům, resp. jejich zákonným zástupcům významná oprávnění a stanoví povinnost školy zajišťovat preventivní, ale i aktivní následnou ochranu před šikanou. Školy a její pracovníci však mnohdy existenci šikany popírají a snaží se zbavit odpovědnosti. Státní dohled nad školní činností vykonává Česká školní inspekce, dohled rodičů je zajištěn formou školních rad. Na chod školy má vliv též zřizovatel školy, ve většině případů je jím obec či kraj.
- II. Pokud šikana vyústí v trestní stíhání agresora pro některý trestný čin (např. vydírání, ublížení na zdraví apod.), pak bude mít oběť šikany postavení poškozeného s procesními právy v trestním řízení (např. právo na náhradu škody apod.). Mnohdy však na trestní stíhání nedojde, resp. je zastaveno např. pro nedostatek věku pachatele.
- III. Při způsobení materiální škody nebo způsobení morální újmy je možno využít občanskoprávního řízení (žaloba na náhradu škody, žaloba na ochranu osobnosti).

Problémem „školní“ šikany je ta skutečnost, že je prováděna dětmi a na dětech, které nejsou plně duševně vyvinuty, následky mohou negativně ovlivnit další výchovu oběti i agresora. Agresoři nejsou mnohdy pro nedostatek věku trestněprávně či občanskoprávně odpovědni. Lze proti nim uplatnit mnohdy nedostačující výchovná opatření, agresor uniká potrestání a mnohdy v šikanování pokračuje, což u oběti vede k pocitu nespravedlnosti. Někdy je oběť pod pohrůzkou násilí donucována k páchání trestných činů (krádeže, ubližování mladším apod.), čímž se stává nedůvěryhodnou osobou v očích učitelů, ale i policie, kteří oběti nevěří, že delikty spáchala z donucení. Praví agresoři zůstanou neprozrazeni a oběť může být ještě více poškozena.

Je škola vůbec odpovědna za šikanu a kdy tato odpovědnost nastupuje? Pedagogičtí pracovníci stejně jako ředitel školy nesou odpovědnost za chování žáků probíhající během výuky, ale i o přestávkách, jinak řečeno mají odpovědnost po celou dobu, kdy je žák svěřen jejich dočasnému doзору (od vstupu do školy až po její opuštění, ale např. i při různých výletech, exkurzích apod.). Pokud je tedy šikana páchána v tomto období, pak je na místě odpovědnost příslušných pedagogických pracovníků za ní. Odpovědnost pedagogických pracovníků je stanovena v § 27 nařízení vlády č. 108/1994, kterým se provádí zákoník práce a některé další zákony, dále čl. 8 Pracovního řádu pro zaměstnance škol a školských zařízení č. 14 269/2001-26. Povinnost ředitele je potom stanovena v § 3 zák. č. 564/1990 o státní správě a samosprávě

ve školství. Přímo povinnost preventivně působit a řešit šikanování je stanovena i v preambuli a čl.1 odst.2 Metodického pokynu MŠMT č. 28 275/2000-22.

...“Všechny školy a školská zařízení mají proto povinnost předcházet všem náznakům agresivity a všem způsobům šikanování mezi žáky a svěřenci. Šikanování nesmí být pracovníky školy v jakékoli formě akceptováno. Šikanování se ve své zárodečné formě vyskytuje prakticky na všech školách. Probíhá nejčastěji mezi žáky ve stejné třídě či výchovné skupině a odehrává se v době přestávek, cestou do školy a ze školy nebo v době osobního volna.

Škola či školské zařízení má jednoznačnou odpovědnost za děti a žáky v době vyučování a školních akcí, a to podle § 27 nařízení vlády č. 108/1994 Sb. a podle Pracovního řádu pro zaměstnance škol a školních zařízení (např. čl. 2). Podle § 422 občanského zákoníku odpovídá škola nebo školské zařízení i za škodu způsobenou žákům v době vykonávání přechodného dohledu, tj. při vyučování a v přímé souvislosti s ním. Z tohoto důvodu pedagog musí šikanování mezi žáky neprodleně řešit a každé jeho oběti poskytnout okamžitou pomoc. ....“

Cílem pokynu je upozornit pedagogy, žáky a rodiče na problematiku šikany, upozornit na znaky jejích projevů a poskytnout návod, jak postupovat při jejím řešení. Článek 3 stanoví povinnosti školy v prevenci a řešení šikany. Škola má zejména tyto povinnosti:

Za systémové aktivity v oblasti prevence šikanování *odpovídá ředitel školy*. Jeho povinností je zejména:

- seznámit žáky, učitele, vychovatele, výchovné poradce, ředitele a školní inspektory s problematikou šikany, má zajistit školení a další vzdělávání pedagogů v této problematice,
- seznámit pedagogy se systémem školy pro oznamování a vyšetřování šikany, vést pečlivou evidenci všech případů agresivního chování a šikanování (školní metodik prevence, výchovný poradce), spolupracovat s odbornými institucemi ministerstva školství,
- ustanovit metodika prevence šikany, který odpovídá za informovanost pedagogů a aktivně se podílí na řešení problémů šikany,
- spolupracovat s žáky, rodiči a pedagogy při řešení šikany (zde má být kladen důraz na důvěrnost informací viz článek 6),
- stanovit pravidla chování a sankcí ve školním řádu,
- zajistit zvýšený a kvalitní dohled pedagogů o přestávkách

Škola a její pracovníci mají povinnost oznámit Policii ČR a orgánu sociálně-právní ochrany dětí skutečnosti, které ohrožují žáka, a spáchá-li žák trestný čin či opakovaně spáchal přestupek. Škola je povinna spolupracovat se specializovanými institucemi (lékaři, obhájci soudce apod.)

První osobou, na kterou je třeba se obrátit, je pedagogický pracovník šikanovaného žáka. Pedagogičtí pracovníci mají kromě výše uvedených povinností v oblasti prevence šikany, povinnost zejména vykonávat dozor nad žáky během doby, kdy jim je žák svěřen do přechodného dohledu, tj. během vyučování či v přímé souvislosti s ním (čl. 14 Pracovního řádu). Pokud by se pedagogický pracovník dozvěděl o šikaně, která by mohla být trestným činem (např. ublížení na zdraví, krádež apod.), a tuto trestnou činnost by neoznámil na policii, mohl by být stíhán pro trestný čin neoznámení trestného činu (§ 168 tr. zák.), nepřekážení tr. činu (§ 167), nadřžování (§ 166), popř. schvalování tr. činu (§ 165), za určitých okolností účastníkem na tr. činu dle § 10 trestního zákona (např. pedagog by viděl, jak je dítěti ubližováno, a ponechal by ho bez pomoci mezi šikanujícími žáky). Zanedbání jeho pracovních povinností by bylo možno kvalifikovat i jako porušení pracovní kázně a vyvodit z toho pracovněprávní důsledky (snížení platu, výpověď apod.). Zanedbání dohledu (dozoru) může též zakládat občanskoprávní odpovědnost za škodu způsobenou nezletilými, na které byl povinen dohlížet.

Nelze-li vyřešit situaci přes pedagoga, je nutné se obrátit na další instance. Výkon školní správy je uveden v zákoně číslo 564/1990 Sb. ve znění pozdějších novel. Níže uvedené subjekty se dělí o výkon státní správy a samosprávy ve školství. Toto rozlišení má význam z hlediska případných opravných prostředků a možností nápravy, orgánů dozoru apod.

A. Státní správu ve školství vykonávají:

- ředitel školy
- okresní úřady - (financování škol, odvolací instance proti rozhodnutím obcí)
- orgány kraje
- Česká školní inspekce - provádí inspekci dle zákona č. 552/1991 Sb., a vyhlášky MŠMT č. 357/1997
- jiné ústřední orgány
- Ministerstvo školství

B. Samosprávu vykonává:

- obec - zřizuje se souhlasem kraje ZŠ, činí opatření na základě výsledků ČŠI, dává souhlas se jmenováním ředitele.
- kraj - zřizuje střední školy a VOŠ, odborná učiliště.

- rada školy (je-li zřízena)

4.2.1 VÝCHOVNÁ OPATŘENÍ DLE ŠKOLNÍCH PŘEDPISŮ

Dle školního zákona je možno agresorovi (žáku školy) uložit tato výchovná opatření (čl.5):

- napomenutí, důtka třídního učitele, důtka ředitele, podmíněné či nepodmíněné vyloučení ze školy pro závažné provinění proti školnímu řádu (to však platí pouze u středních škol, dle § 20 školského zákona nelze vyloučit žáka, který neukončil povinnou školní docházku), o vyloučení rozhodne ředitel školy, nejpozději do dvou měsíců co se o provinění dozvěděl, nejdéle však do jednoho roku, kdy k provinění došlo.
- snížení známky z chování,
- převedení do jiné třídy, pracovní či výchovné skupiny,
- doporučení rodičům obětí i agresorů návštěvy v ambulantním oddělení střediska výchovné péče pro děti a mládež (dále SVP) nebo v nestátních organizacích majících obdobnou náplň činnosti jako SVP.

4.2.2 OBČANSKOPRÁVNÍ ŘÍZENÍ

✓ ŘÍZENÍ O NÁHRADU ŠKODY

Je-li v souvislosti s šikanou způsobena materiální škoda (např. zničení věcí, oděvů, školních pomůcek apod.), je možno žádat náhradu škody v občanskoprávním řízení. Tohoto řízení se použije též, odkáže-li soud v trestním řízení poškozeného s nárokem o náhradu škody na občanskoprávní řízení.

Každý odpovídá za škodu, kterou způsobil porušením právní povinnosti (§ 420 občanského zákoníku).

Pro vznik občanskoprávní odpovědnosti za škodu musí být splněny tyto čtyři znaky:

1. *protiprávní jednání* - porušení právní povinnosti (tj. někdo jedná v rozporu s právem, např. neoprávněně poškodí něčí věc, která mu nepatří, ublíží někomu na zdraví apod.); naproti tomu oprávněným porušením právní povinnosti by bylo ublížení na zdraví v rámci nutné obrany či krajní nouze (napadený v rámci přiměřené sebeobrany způsobí újmu na zdraví či věcech).
2. *škodlivý následek* - vzniklá škoda
3. *příčinný vztah* mezi protiprávním jednáním a vzniklou škodou

4. *zavinění* toho, kdo škodu způsobil, a to buď úmyslné nebo nedbalostní; odpovědnosti se zproští ten, kdo prokáže, že škodu nezavinil.

Navíc musí být u pachatele dostatečně vyvinuta rozumová a volní složka , tj. musí být schopen rozpoznat a ovlivnit své jednání.

Co všechno lze požadovat při náhradě škody? (§ 442)

a) ŠKODA NA VĚCECH

Hradí se skutečná škoda (roztržené oblečení apod.) a ušlý zisk (to, co poškozenému ušlo např. ušlý výdělek při pracovní neschopnosti, poškození počítače, na kterém vykonává poškozený svou výdělečnou činnost, ušlý zisk u poškození vozidla taxikáře apod.)

Byla-li škoda způsobena úmyslným trestným činem, z něhož měl pachatel majetkový prospěch, může soud rozhodnout za podmínek § 442 odst. 2 Občanského zákoníku, že je možno právo na náhradu škody uspokojit z věcí, které z majetkového prospěchu nabyl pachatel.

Při určení výše škody na věci se vychází z ceny v době poškození.

b) ŠKODA NA ZDRAVÍ

Při škodě na zdraví se jednorázově odškodňují bolesti poškozeného (bolestné) a ztížení společenského postavení (§ 444 Občanského zákoníku). Výše odškodnění se stanoví na základě bodového ohodnocení vymezeném v lékařském posudku podle vyhlášky Ministerstva zdravotnictví č. 440/2001 Sb. o odškodnění bolesti a ztížení společenského uplatnění.

Pro úplnost uvádím všechny nároky, které může poškozený žádat na škůdci, i když v případě školní šikany se většina těchto nároků neaplikuje: účelné náklady spojené s léčením (§ 449), škody na výdělku (§ 445 OZ), náhrada za dobu pracovní neschopnosti (§ 446), náhrada po skončení pracovní neschopnosti (§ 447), náhrada za ztrátu důchodu (§ 447a).

c) NÁHRADA PŘI USMRCENÍ (§ 448)

Při usmrcení se hradí peněžitým důchodem:

1. náklady na výživu pozůstalým, kterým zemřelý výživu poskytoval nebo byl povinen poskytovat (např. placení výživného na děti)
2. účelné náklady spojené s léčením
3. přiměřené náklady spojené s pohřbem, pokud nebyly uhrazeny pohřebním poskytnutým podle zákona o státní sociální podpoře.

ODPOVĚDNOST ZA ŠKODU ZPŮSOBENOU TĚMI, KTEŘÍ NEMOHOU POSODIT NÁSLEDKY SVÉHO JEDNÁNÍ (§ 422 Občanského zákoníku)

Pachateli šikany (škůdci) jsou mnohdy nezletilí, což může vést k tomu, že nebude splněna jedna z podmínek odpovědnosti a to dostatečná rozumová a volní složka pachatele - tedy že ten, kdo škodu způsobil, nebyl schopen rozpoznat protiprávnost svého jednání a rozhodnout se pro tu, která je v souladu s právem.

Po dětech (např. nižšího věku), kteří ještě plně nechápou důsledky svého jednání, by proto nebylo spravedlivé žádat náhradu škody. Aby tímto faktem nebyl ohrožen nárok na náhradu škody poškozeného, stanoví občanský zákoník v § 422 odst. 1, že není-li ten, kdo způsobil škodu pro nezletilost nebo pro duševní poruchu, schopen ovládnout své jednání nebo posoudit jeho následky, odpovídá za škodu ten, kdo je povinen vykonávat nad ním dohled.

Pokud nezletilý byl schopen ovládnout své jednání a posoudit jeho následky, v reálu může jen stěží škodu nahradit, proto podle zákona odpovídá s ním společně a nerozdílně opět ten, kdo je povinen nad ním vykonávat dohled. Subjekty odpovědnosti podle § 422 OZ jsou jednak ti, kdo zanedbali dohled (dozor), založený zákonem či úředním rozhodnutím, jednak nezletilí či ti, kteří jsou stíženi duševní chorobou.

Ti, kdo zanedbali dohled (dozor) jsou zejména rodiče, resp. osvojitelé, opatrovník, pěstouni, osoby, kterým bylo dítě svěřeno do výchovy dle § 45 odst. 1 zákona o rodině. Navštěvují-li žáci školu, potom povinnost dohledu přechází na školu (v době vyučování, ale i o přestávkách, na školních akcích apod.).

Odpovědnost se pak může projevit v této formě:

1. Dohlížející (škola v době vyučování popř. rodiče) tak nezletilci odpovídají společně a nerozdílně (solidárně), jsou-li splněny předpoklady odpovědnosti jak u nezletilých, tak u dohlížejících (např. povinnost dohledu nad nezletilými trvá až do jejich 18-ti let), mezi sebou se vypořádají podle své účasti na škodě. (§ 439)
2. Nezletilí (bez ohledu na věk) odpovídají výlučně, pokud byli schopni posoudit následky svého jednání a ovládnout je, a ten, kdo měl nad nimi vykonávat dohled, prokáže, že náležitý dohled nezanedbal.
3. Dohlížející je odpovědný výlučně, není-li nezletilý vůbec schopen toto jednání ovládnout či posoudit jeho následky (např. velmi malé děti).

Ten, kdo byl povinen dozor vykonávat, se odpovědnosti za škodu může zprostit, pokud prokáže, že dohled nezanedbal. Náležitým dohledem se nerozumí stálé hlídání nezletilého, ale učinění přiměřených opatření, která je třeba posuzovat vždy v konkrétním případě.

Škola odpovídá poškozenému za škodu jako právnická osoba, ta pak následně vymáhá nárok na zaměstnanci, který dohled zanedbal v rámci pracovněprávního poměru. Škodu je potom možno vymáhat buď na škole (došlo-li by ke škodě v době, kdy škola měla povinnost dohledu) a pokud by se tato zbavila odpovědnosti (prokázala by, že nezanedbala dozor), pak přímo na pachateli, resp. jeho zákonných zástupcích.

Zvláštní druh odpovědnosti je uveden v zákoně č. 82/1998 Sb. o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem. Jedná se o zvláštní druh odpovědnosti, který nastupuje v případě vadného úředního postupu či rozhodnutí při výkonu veřejné správy (tj. buď státní správy či samosprávy). Ten by přicházel v úvahu zejména při výkonu veřejné správy ve školství, ale i v trestním řízení apod.

✓ **OCHRANA OSOBNOSTI (dle Občanského zákoníku)**

Při šikanování často dochází k slovnímu napadání, urážkám, ponižování před ostatními apod. Zde přichází v úvahu ochrana osobnosti dle občanského zákoníku. Jsou známy případy, kdy se oběť šikany (respektive její rodiče) domáhají vyšetření šikany, potrestání agresorů a vyvození důsledků ve škole. Mnohdy se stanou terčem dalších útoků ze strany pedagogů či ředitele, kteří odmítají odpovědnost za šikanu a kteří oběti obviňují z toho, že šikanu zveličují, přehánějí apod. Stávají se tak paradoxně „dvojí obětí“ jednak přímé šikany a následné šikany ze strany ostatních spoluobčanů či školního vedení. Mnohdy útoky a urážky dosáhnou takové intenzity (např. výslovné urážky, jednoznačně nepravdivé informace, použití tisku, televize apod.), kdy je snižována lidská důstojnost či vážnost osoby ve společnosti, a je tak zasahováno do práva na ochranu osobnosti. Jedná se zejména o různé pomlouvání, rozšiřování nepravdivých informací o poškozeném či jeho rodičů, osočování.

Ochranu osobnosti poskytuje vedle práva trestního zejména právo občanské v § 11. Občanského zákoníku. Fyzická osoba má právo na ochranu osobnosti, zejména života, zdraví, občanské cti a lidské důstojnosti, jakož i soukromí, svého jména a projevů osobní povahy. Generální klauzule se však neomezuje na aspekty uvedené v § 11. Její záběr je širší.

V souvislosti se šikanou přichází v úvahu ochrana těchto osobnostních práv:

- a. Právo na tělesnou integritu (ochrana života a zdraví)
- b. Právo na osobní svobodu – ochrana je poskytována též jinými právními předpisy (např. trestní zákon)
- c. Právo na občanskou čest a důstojnost - ochrana spočívá zejména v zákazu neoprávněných zásahů na cti či důstojnosti. Při urážce na cti se vyžaduje, aby pomluva či jiný zásah byly nepravdivé a dosáhly určité intenzity, která je schopna snížit vážnost napadené osoby ve společnosti.
- d. Právo na podobu a právo k podobizně (podobiznou je jakékoliv hmotné zachycení člověka např. obrazem, fotografií)
- e. Právo na slovní projevy (právo uplatnit svůj slovní projev)
- f. Právo na soukromí - právo jednotlivce rozhodnout, v jakém rozsahu mají být skutečnosti týkající se jeho soukromého života zpřístupněny ostatním. Právo na soukromí může ohrozit zveřejnění či rozšíření nejen nepravdivých, ale i pravdivých informací.

Jednotlivé prostředky ochrany osobnosti uvádí § 13 Občanského zákoníku.

Fyzická osoba má žalobou na ochranu osobnosti právo domáhat se zejména:

1. aby bylo upuštěno od neoprávněných zásahů do práva na ochranu její osobnosti
2. aby byly odstraněny následky těchto zásahů
3. aby jí bylo poskytnuto přiměřené zadostiučinění (tím může být nejen např. veřejná omluva, ale i peněžité zadostiučinění v případě, že byla značně snížena důstojnost fyzické osoby nebo její vážnost ve společnosti). Výši škody určí soud s přihlédnutím k závažnosti vzniklé újmy a k okolnostem, za nichž k porušení práva došlo.

Kdo neoprávněným zásahem do práva na ochranu osobnosti způsobí škodu (materiální), např. v důsledku pomluv dojde ke ztrátě zaměstnání, odpovídá za ni podle ustanovení občanského zákoníku o odpovědnosti za škodu. Tato většinou materiální škoda přistupuje k morální újmě, která byla způsobena zásahem do práva na ochranu osobnosti a náhradu za tuto škodu lze požadovat vedle peněžitého zadostiučinění.

✓ **PODÁNÍ A MÍSTNÍ PŘÍSLUŠNOST**

Nárok na náhradu škody či na ochranu osobnosti se uplatňuje u věcně a místně příslušného soudu, a to podáním žaloby (návrh na zahájení řízení). Žaloba musí obsahovat obecné náležitosti podání (§ 42 Občanského soudního řádu, zákon č. 99/1963 Sb. ve znění novel, dále jen OSŘ) - označení soudu, kterému je podání určeno, kdo je činí, které věci se týká a co sleduje, musí být podepsáno a datováno a dále zvláštní náležitosti žaloby (§ 79 OSŘ), tj. jméno, příjmení a bydliště účastníků, popřípadě jejich zástupců, vylíčení rozhodujících skutečností, označení důkazů a musí být patrné čeho se navrhovatel domáhá.

Místní příslušnost soudu je stanovena v § 84 občanského soudního řádu. Místní příslušnost odpovídá na otázku, který konkrétní soud bude věc rozhodovat (zda okresní soud v Břeclavi či Hodoníně). Místně příslušným je zejména obecný soud žalovaného (pachatele, škůdce), není-li v zákoně stanoveno jinak (§ 84 OSŘ). Tím je u fyzické osoby (např. pachatele) okresní soud, v jehož obvodu má bydliště, a nemá-li bydliště, okresní soud, v jehož obvodu se zdržuje. Má-li fyzická osoba bydliště na více místech, jsou jejím obecným soudem všechny okresní soudy, v jejichž obvodu bydlí s úmyslem zdržovat se tam trvale (§ 85 OSŘ). Obecným soudem právnické osoby je okresní soud, v jehož obvodu má sídlo. Soudem příslušným k projednání nároku na náhradu škody může být, místo obecného soudu žalovaného, soud, v jehož obvodu došlo ke skutečnosti zakládající právo na náhradu škody (např. k napadení, rozbití věci).

Věcná příslušnost soudu odpovídá na otázku, zda se věc bude projednávat u okresního či u krajského soudu. Nároky na náhradu škody projednávají okresní soudy. Krajský soud by rozhodoval o věcech ochrany osobnosti podle občanského zákoníku (§ 11 OZ).

4.2.3 TRESTNĚPRÁVNÍ OBLAST

Trestní stíhání může být problematické u agresorů, kteří nedovršili 15 let věku, jejichž trestní stíhání je nepřípustné.

V případě závažné trestné činnosti (trestné činy, za něž by připadal v úvahu výjimečný trest, např. vražda) těchto trestně neodpovědných agresorů starších 12 let soud uloží ochrannou výchovu ve zvláštních výchovných zařízeních, jejíž podmínky jsou stanoveny v § 84-86 trestního zákona dále jen „TZ“; soud tak může učinit též, jestliže je to nutné k zajištění řádné výchovy osoby mladší patnácti let, která spáchala čin, který by byl jinak trestný.

Agresorovi je třeba spolehlivě dokázat, že spáchal trestný čin, proto je třeba pro účely případného trestního řízení uschovat všechny věci, které by mohly sloužit jako důkaz - lékařské zprávy, popř. znalecké posudky psychologa, rozbité věci, které byly poškozeny v souvislosti s šikanou, fotografie. Problémem vyšetřování šikany je její skrytá povaha, agresori mají mnohdy dobrou pověst mezi učiteli, šikana nemusí zanechat fyzické stopy, může se však projevit na psychice oběti, což může být vážným problémem při vyšetřování a dokazování šikany. Důkazem je mnohdy pouze výpověď poškozeného - oběti nebo znalecký posudek psychologa, neboť ostatní svědkové často odmítají vypovídat ve strachu z možné persekuce ze strany agresora.

Šikanózní jednání agresora může naplnit skutkovou podstatu trestných činů vydírání (§ 235 trestního zákona), omezování osobní svobody (§ 231), útisk (§ 237), ublížení na zdraví (§ 221), loupež (§ 234), krádež (§ 247), poškozování cizí věci (§ 257), znásilnění (§ 241), kuplířství (§ 204). U majetkových trestných činů je nutné, aby škoda způsobená trestným činem přesáhla částku 5 000 Kč, jinak se jedná o přešupek a čin bude projednán v přestupkovém řízení. Pachatel trestného činu je stíhán v trestním řízení prováděném dle trestního řádu.

Aby byl pachatel trestně odpovědný, musí být splněny tyto podmínky trestní odpovědnosti:

1. musí se dopustit protiprávního jednání (trestného činu), jehož znaky jsou uvedeny v trestním zákoně a jež je společensky nebezpečné
2. protiprávním jednáním musí být poškozen či ohrožen právem chráněný zájem
3. mezi protiprávním jednáním a poškozeným zájmem musí existovat příčinné souvislost (jednání musí přímo způsobit škodlivý následek)
4. zavinění pachatele (úmysl, nedbalost)
5. pachatel musí v době spáchání trestného činu dovršit minimálně 15-ti let a být příčetný.

✓ POŠKOZENÝ

(ve smyslu trestního řádu (dále jen TŘ))

Poškozeným je ten, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková, morální nebo jiná škoda. (§ 43 TŘ). Za poškozeného se nepovažuje ten, kdo se cítí být trestným činem morálně nebo jinak poškozen, avšak vzniklá újma není způsobena zaviněním pachatele nebo její vznik není v příčinné souvislosti s trestným činem. Oprávnění poškozeného nemůže vykonávat ten, kdo je v trestním řízení stíhán jako spoluobviněný.

Práva a povinnosti poškozeného jsou potom uvedeny v § 43 trestního řádu.

Poškozený má právo:

- uplatnit vůči obviněnému nárok na náhradu škody a navrhnout, aby soud v odsuzujícím rozsudku uložil obžalovanému povinnost nahradit tuto škodu.
- činit návrhy na doplnění dokazování
- nahlížet do spisů (§ 65)
- zúčastnit se hlavního líčení a veřejného zasedání konaného o odvolání
- před koncem řízení se o věci vyjádřit (tzv. závěrečná řeč poškozeného)
- možnost vzdát se procesních práv
- na doručování písemností na adresu, kterou uvede
- poškozený se též může nechat zastoupit zmocněncem (§ 50), ten potom může za zastoupenou osobu podávat návrhy, stížnosti, opravné prostředky a zúčastnit se všech právních úkonů, které náleží poškozenému (bezplatná právní pomoc)

✓ ZMOCNĚNĚC POŠKOZENÉHO

(§ 50 a násl. TŘ)

Zmocněncem může být pouze osoba, jejíž způsobilost k právním úkonům není omezena.

Zmocněnec je oprávněn činit za poškozeného návrhy a podávat za něj žádosti a opravné prostředky, je též oprávněn účastnit se všech úkonů, kterých se může zúčastnit poškozený. Novelou trestního řádu účinnou od 1.1. 2002 může poškozený žádat právní pomoc zmocněncem (advokáta), a to buď bezplatně či za sníženou odměnu a to již od přípravného řízení. Přitom musí poškozený osvědčit, že nemá dostatek prostředků, aby si hradil náklady vzniklé s přibráním zmocněnce. To však neplatí, pokud vzhledem k povaze uplatňované náhrady škody nebo její výši by zastoupení bylo zřejmě nadbytečné (např. způsobená škoda by byla malá).

Poškozený podává návrh na poskytnutí právní pomoci, včetně příloh, jimiž má být prokázána jejich důvodnost prostřednictvím státního zástupce. O návrhu rozhodne předseda senátu soudu, který koná řízení v prvním stupni, a v přípravném řízení soudce, a to buď ustanovením zmocněnce-advokáta či zamítnutím návrhu. Náklady advokáta hradí stát. Pominou-li důvody, které vedly k ustanovení zmocněnce, rozhodne předseda senátu či soudce o zproštění povinnosti zastupovat poškozeného. Proti zamítnutí návrhu na ustanovení zmocněnce, proti osobě ustanoveného zmocněnce a proti usnesení o zproštění práva na zmocněnce je přípustná stížnost (stížnost dle trestního řádu).

Nárok na náhradu škody je základním právem poškozeného. Účelem je nahradit škodu, která vznikla v souvislosti s trestným činem. K vymáhání škody má poškozený další procesní práva. Návrh na náhradu škody však nelze podat, bylo-li o něm již rozhodnuto v občanskoprávním nebo obdobném řízení. Při uplatnění nároku na náhradu škody přecházejí práva, která tento zákon přiznává poškozenému, i na jeho právního nástupce (dědice).

Nárok na náhradu škody je potřeba uplatnit nejpozději u hlavního líčení před zahájením dokazování . (§ 43 odst. 3 TŘ). Součástí rozsudku je pak vždy výrok o náhradě majetkové škody (§ 228). Odsuzuje-li soud obžalovaného pro trestný čin, kterým způsobil jinému majetkovou škodu, soud uloží obžalovanému, nebrání-li tomu zákonná překážka, povinnost k náhradě škody.

A) Soud rozhodne o náhradě škody takto (u odsuzujícího rozsudku):

1. Uloží obžalovanému zpravidla v rozsudku, aby ji poškozenému nahradil, jestliže byl nárok včas uplatněn dle § 43 odst. 3 (§ 228 TŘ)
2. Odkáže poškozeného na občanskoprávní řízení, jestliže dle výsledků dokazování není podklad pro vyslovení povinnosti k náhradě škody nebo bylo-li by třeba provádět další dokazování nad rámec trestního řízení (§ 229 odst. 1).
3. Přizná poškozenému nárok na náhradu škody *zčásti* a se zbytkem ho odkáže na občanskoprávní řízení (§ 229 odst. 2)

B) U zprošťujícího rozsudku soud vždy odkáže poškozeného na řízení ve věcech občanskoprávních (§ 229 odst. 3)

Odvolacím prostředkem je vždy podání odvolání. U poškozeného se omezuje však pouze na výrok o náhradě škody. Poškozenému nenáleží odvolání proti výroku o vině či trestu odsouzeného. Odvolání je upraveno v § 245. Podává se do osmi dnů od doručení rozsudku u soudu, který ho vydal.

✓ VÝVOJOVÁ STÁDIA TRESTNÍHO ŘÍZENÍ

V tomto oddíle se pokusím nastínit jednotlivá stadia trestního stíhání s ohledem na práva poškozeného:

1. Oznámení
2. Fáze prověřování

3. Přípravné řízení
4. Hlavní líčení
5. Odvolání

○ **OZNÁMENÍ TRESTNÉHO ČINU**

Každý občan má právo a povinnost podat trestní oznámení, popř. podnět k vyšetřování, je-li podezření, že byl spáchán trestný čin. Trestní oznámení přijímá Policie ČR či státní zastupitelství. Oznamovatel trestného činu má právo na vyrozumění o postupu prověřování a vyšetřování trestného činu. Pokud je oznamovatel zároveň poškozeným (obětí trestného činu) přistupují k těmto procesním právům další práva - důležité je zejména právo navrhnout důkazy, na bezplatnou právní pomoc, právo podat opravné prostředky (stížnost proti zastavení trestního stíhání apod.).

○ **OZNAMOVATEL TRESTNÉHO ČINU**

Oznámení o skutečnostech nasvědčujících, že byl spáchán trestný čin, je povinen přijímat státní zástupce a policejní orgán. Přitom je povinen oznamovatele poučit o odpovědnosti za vědomě nepravdivé údaje, a pokud o to oznamovatel požádá, do jednoho měsíce od oznámení jej vyrozumět o učiněných úkonech (§ 158 odst. 2 TR).

○ **PROVĚŘOVÁNÍ**

Policejní orgán může k objasnění a prověření skutečností, zda byl spáchán trestný čin, zajišťovat potřebné podklady a stopy, mimo jiné vyžadovat vysvětlení od fyzických a právnických osob (to může být poškozený, agresor, učitel, rodiče apod.).

Při podání vysvětlení má každý právo na právní pomoc advokáta (pouze aby byl přítomen, nikoliv však bezplatně, o tom musí být poučen). Je-li požadováno vysvětlení od nezletilého, je třeba o úkonu předem vyrozumět zákonné zástupce; to neplatí, jestliže provedení úkonu nelze odložit a vyrozumění zákonného zástupce nelze zajistit.

O podání vysvětlení musí být sepsán úřední záznam. Ten slouží ke zvážení státního zástupce či obviněného, zda později v soudním řízení má být vyslyšen jako svědek, neboť tento úřední záznam, nestanoví-li zákon něco jiného, nemůže být použit v soudním řízení jako důkaz (obviněný musí mít v rámci práva na obhajobu možnost se k důkazu vyjádřit, tuto možnost vzhledem k povaze podání vysvětlení nemá, tu má až v hlavním líčení při výslechu svědka). Jinak řečeno, policejní orgán provede podání vysvětlení, sepiše o něm záznam, na jehož základě

se státní zástupce či obviněný rozhodne, zda toho, kdo podával vysvětlení, navrhnou jako svědka. Zvláštní postup je u tzv. neodkladných či neopakovatelných úkonů (blíže § 158 odst. 8), což by však překračovalo rozsah tohoto příspěvku.

Ve fázi prověřování je úkolem policejních orgánů zejména zjistit, zda byl vůbec trestný čin spáchán a zda je tedy nutné přistoupit k trestnímu stíhání, zjistit pachatele a sbírat podklady a důkazy pro další trestní stíhání. Není ještě sděleno obvinění obviněnému.

Fáze prověřování končí:

- a. Odložením věci usnesením (pro nepřipustnost trestního stíhání viz § 11 TR, například pro nedostatek věku pachatele, pro neúčelnost viz. § 172 odst. 2 písm. a), b), nepodařilo-li se zjistit skutečnosti opravňující k zahájení trestní stíhání viz § 160). Usnesení o odložení věci musí být doručeno poškozenému, pokud je znám. Poškozený (jeho zákonní zástupci) může podat proti usnesení o doložení věci stížnost do tří dnů od doručení usnesení u orgánu, který usnesení vydal (blíže o stížnosti a jejích náležitostech § 141 TR). Oznamovatel se o odložení věci pouze vyrozumí (nemá právo podat stížnost), a to pouze požádá-li o to dle § 158 odst. 2 TR.
- b. odevzdání věci orgánu k projednání přestupku (spáchaný skutek nemá závažnost trestného činu, ale může to být přestupek), kázeňskému nebo kárnému projednání
- c. dočasné odložení trestního stíhání (je-li to třeba k dalšímu objasnění trestné činnosti), po pominutí důvodů je třeba zahájit trestní stíhání.
- d. zahájení trestního stíhání

○ **ZAHÁJENÍ TRESTNÍHO STÍHÁNÍ - PŘÍPRAVNÉ ŘÍZENÍ**

Zde je již sděleno obviněnému obvinění, který má od tohoto okamžiku právo na obhajobu. V přípravném řízení probíhá vyšetřování (§ 164 TR), zejména se sbírají podklady a důkazy, aby mohly být použity v hlavním (soudním) líčení.

Výslechy svědků se provádějí výjimečně:

1. jde-li o neodkladný či neopakovatelný úkon
2. jde-li o osobu mladší patnácti let a hrozí-li, že vzhledem k jejímu psychickému stavu nebude později schopna reprodukovat skutečnosti, nebo hrozí-li že na ni bude vyvíjen nátlak.

Za podmínek uvedených v bodě 2 se vyslechné též poškozený.

Rozhodnutí (konec) v přípravném řízení:

- a. Usnesení o postoupení věci jinému orgánu, např. k projednání přestupku, kárnému projednání (§ 171 TŘ) - proti tomuto rozhodnutí může poškozený stížnost do tří dnů od doručení usnesení
- b. Zastavení trestního stíhání, např. není-li prokázáno, že skutek je trestným činem (§172) - proti tomuto rozhodnutí může poškozený stížnost do tří dnů od doručení usnesení
- c. Přerušování trestního stíhání, po odpadnutí překážky se v trestním stíhání pokračuje (§ 173 TŘ) - zde není přípustná stížnost
- d. podání obžaloby

Nad prováděním přípravného řízení vykonává dozor státní zástupce, který má též právo:

- dávat závazné pokyny policejním orgánům k vyšetřování, vyžadovat od nich spisy,
- zúčastnit se provádění úkonů,
- rušit nezákonná či neodůvodněná rozhodnutí a opatření policejního orgánu a může je nahrazovat vlastními apod. (§ 174).

V případě vad přípravného řízení je možné obracet se s podněty na státního zástupce vykonávajícího dozor. Zde je na místě vždy přesně formulovat, v čem policejní orgán pochybil.

Novela trestního řádu zavedla též institut zkráceného přípravného řízení (§ 179a TŘ), na nějž navazuje zkrácené řízení před soudem (§ 314a Tř řízení před samosoudcem), v němž jsou projednávány některé méně závažnější trestné činy, zejména je-li podezřelý přistižen při činu apod. Poškozený má podobná oprávnění jako v přípravném řízení (podrobněji viz trestní řád).

○ **SCHVÁLENÍ NAROVNÁNÍ**

U méně závažných trestných činů je možno napravit trestný čin schválením dohody s poškozeným o náhradě škody poškozenému a přispěním pachatele peněžitou částkou na dobročinné účely. Narovnání se snaží napravit nepříznivé následky trestného činu a upustit tak od případného uložení trestu odnětí svobody, pokud pachatel svého činu lituje a jedná se o méně závažnou trestnou činnost. Soud musí schválit dohodu o úhradě škody poškozenému. Proti návrhu o narovnání může poškozený podat stížnost.

○ Hlavní líčení

(§ 196)

Poškozenému (či jeho zmocněnci) zejména náleží v této fázi trestního řízení práva:

- na doručení obžaloby, jsou-li jeho pobyt nebo sídlo známé, soud vyzve poškozeného, aby včas sdělil soudu návrhy na provedení důkazů a aby uvedl okolnosti, které mají být těmito důkazy objasněny (§ 196),
- na vyrozumění o konání hlavního líčení nejméně tři dny předem, má-li poškozený zmocněnce, vyrozumí se pouze zmocněnec (§ 198), pokud se poškozený nedostaví k hlavnímu líčení, bude se o jeho nároku na škodu rozhodovat na podkladě jeho vlastních návrhů, jsou-li již obsaženy ve spise, o tomto musí být poučen ve vyrozumění o konání hlavního líčení,
- při výslechu osob může poškozený či jeho zmocněnec klást otázky vyslychaným (§ 215),
- právo pronést závěrečnou řeč (má-li zmocněnce, pronese řeč zmocněnec)

Zvláštní pravidla platí pro výslech osoby mladší 15-ti let (§ 102 TR). Výslech musí být prováděn zvláště šetrným postupem, za přítomnosti pedagoga apod. K jeho výslechu mohou (ale nemusejí) být přibráni rodiče. Ti mohou navrhnout odložení výslechu na pozdější dobu či jeho přerušování, pokud by to nepříznivě ovlivnilo psychiku vyslychaného. V dalším řízení má být taková osoba vyslechnuta znovu jen v nutných případech.

Soud v rámci hlavního líčení rozhodne takto:

- a. Vrátí věc státnímu zástupci k došetření (§ 221)
- b. Postoupí věc pro nepřislušnost soudu, k projednání přestupku apod. (§ 222)- stížnost může podat pouze státní zástupce
- c. Zastaví trestní stíhání (§ 223)- stížnost pouze státní zástupce
- d. Podmíněně zastaví trestní stíhání nebo schválí narovnání - poškozený může do 3 dnů podat stížnost
- e. Přerušuje trestní stíhání - stížnost může podat pouze státní zástupce
- f. Rozsudek
  1. Zprošťující
  2. Odsuzující

Proti rozsudku může do 8 dnů od doručení opisu rozsudku podat poškozený odvolání, ovšem pouze pro nesprávnost výroku o náhradě škody.

○ STÍŽNOST

Trestní řád stanoví proti některým rozhodnutím (usnesení) orgánů činných v trestním řízení opravný prostředek, kterým je stížnost; podrobnosti jsou upraveny v §§ 141-150 TR.

Stížností lze napadnout každé usnesení policejního orgánu. Usnesení soudu a státního zástupce lze napadnout jen, když to zákon výslovně připouští a rozhodují-li jako I. instance. Stížnost může v zásadě podat osoba, které se usnesení přímo dotýká, nebo která dala k usnesení podnět. V případě, že je u usnesení státního zástupce či soudu uvedeno, že proti jejich usnesení lze podat stížnost, je uveden i okruh stěžovatelů.

Usnesení lze stížností napadnout pro nesprávnost některého výroku nebo pro vady řízení, které usnesení předcházelo, jestliže tyto vady mohly způsobit nesprávnost některého z výroků napadeného usnesení. Stížnost lze opřít o nové skutečnosti či důkazy.

Stížnost se podává u orgánu, proti jehož usnesení stížnost směřuje, byť v zásadě rozhoduje o stížnosti nadřízený orgán. Stížnost je třeba podat do tří dnů od oznámení usnesení. Do této lhůty se nezapočítává den, kdy bylo usnesení oznámeno. Případně-li konec lhůty na den pracovního klidu, pokládá se za poslední den lhůty nejbližší pracovní den.

4.3 Dílčí závěr

I když pojem šikany není v našem právním řádu přímo znám, je z výše uvedeného zřejmé, že jednotlivé formy a způsoby šikanování lze jiným způsobem zařadit a trestat. Vždy se jedná o újmu na věcech, psychice či jiná morální újma. Nejdůležitějším okamžikem však bezesporu zůstává moment odhalení a dokazování a na jeho základě pak trestání a náprava.

Závěr

Šikana je komplexní problém pedagogický, psychologický, medicínský, sociologický a především mravní. Snaha o porozumění tomuto jevu a hledání cest k nápravě nám ukazuje na nedostatky ve výchově a to jak školní, tak především rodinné, ale i bolestné nedostatky a nebezpečné rozkladné trendy celé společnosti.

Důsledkem toho dochází k přehlížení a podceňování mravních norem, utváření a upevňování asociálních postojů, což může vést k dráze agresora či přihlížejícího. Některé praktiky se nám jeví natolik běžné a tradiční, že je ve svém okolí bezmála neregistrujeme. Změna tohoto trendu, narovnání a přesné vymezení tradic a mravních základů může být klíčem k lepší společnosti a je především úkolem nás všech.

Moje práce si kladla za cíl shrnout a utřídit známá fakta o šikaně a to v oblasti diagnostické, preventivní a právní, pomocí nich naznačit cesty k nápravě a maximální eliminaci tohoto jevu. Z profilu agresorů je zřejmé, že příčinou šikany je v převážné většině nízká sebedůvěra, zkreslená či zdeformovaná stupnice základních hodnot, obav a nejistoty plynoucí z vlastní neschopnosti situaci řešit jinak. Jde o návyky, dovednosti a vědomosti získávané především v prvních letech lidského života. Stále více lidí v současné době vyhledává odborníky v oblasti psychiatrie a psychologie, aby jim pomohlo řešit problémy, na které sami nestačí. Hypotézy z úvodu této práce byly analýzou shrnutých faktů potvrzeny.

Dokázat pojmenovat problém nemusí vždy znamenat aktivně hledat jeho řešení. Další postupy v dané problematice by měli směřovat ke zjednodušení prokazování, objasňování a trestání tohoto jevu. Podle mého názoru tento jev vědecky dobře zpracovaný a definovaný, jsem přesvědčen, že i dobře zpopularizovaný a prezentovaný laické veřejnosti, nedostatečně však sledovaný, odhalovaný a trestaný. Vždyť oběť šikanování se často stává „poraženým“ i po vyšetřování případu. Pokud jim nedáme jasně vědět, že mají ráznou podporu rodičů, pedagogů, státních orgánů a okolí budeme se setkávat s tragickými případy, kdy se sama oběť stane „vykonavatelem práva“ a nebo sebezničujícím prvkem. Potom bude stále jednoduché odpovědět na otázku „PROČ?“. Protože jsme je nedokázali ochránit, protože jsme je nedokázali přimět k důvěře v sebe samé a především v nás, protože jsme jim nedokázali dostatečně ukázat, že každý „zločin“ nejenže trest zasluhuje, ale že zároveň potrestán bude. Ochrana obětí a trest pro agresora je cestou ze začarovaného kruhu násilí.

Resumé

Moje práce pojednává o problematice šikanování v naší společnosti, především pak o šikaně ve školním prostředí.

Práce je členěna do čtyř kapitol. První shrnuje obecné teoretické poznatky o šikaně. Druhá kapitola objasňuje pojem šikana, jeho vznik a postavy aktérů šikany především v období školní docházky. Třetí kapitola nastiňuje možnosti a způsoby prevence. Čtvrtá kapitola pak sumarizuje způsoby odhalování šikany a řešení následků v oblasti pedagogické, občanskoprávní a trestněprávní.

Smyslem této práce je poukázat na současný stav šikanování a násilí mezi dětmi, především pak ve školním prostředí. Na základě současných poznatků naznačit východiska a formy řešení.

Základním vodítkem pro mou práci se staly knihy M. Koláře „Bolest šikanování“. Praha, Portál 2001 a „Skrytý svět šikanování“ Praha, Portál 2000. Dále se významným zdrojem pro mou práci stal výzkum M. Koláře nazvaný „Školní program proti šikanování“ provedený ve školním roce 2002/2003.

Anotace

Tématem práce je „Šikana na školách“. Práce je členěna do čtyř kapitol, ve kterých jsou shrnuty teoretické poznatky o šikaně jako patologickém jevu obecně, specificky šikanování ve školním prostředí, prevenci, odhalování a řešení následků šikanování v oblasti pedagogické a právní. Práce je zaměřena na sběr dostupných teoretických poznatků jako základ pro další studium a terénní výzkum.

Klíčová slova

Agresor, násilí, oběť, šikana, škola.

Annotation

The title of this work is Bullying at School. This work is divided into four chapters, where one can find theory about bullying, different kinds of abuse in school environment, its prevention and it's also uncovering various causes of bullying and the way how to deal with it. This work is a collection of diverse theories and it's intended to help in further development of this problem in our society.

Keywords

Aggressor, violence, victim, bullying, school

Literatura a prameny

A . Právní předpisy

1. Metodický pokyn MŠMT č. 28 275/2000-22
2. Metodický pokyn MŠMT č. 14 514/2000-51
3. Nařízení vlády 108/1994
4. Pracovní řád pro zaměstnance škol a školských zařízení č.j. 14269/2001-26
5. Zákon 564/1990 Sb. o státní správě a samosprávě
6. Zákon 561/2004 Sb. (školský zákon)
7. Zákon 140/1961 Sb. (Trestní zákon)
8. Zákon 141/1961 Sb. (Trestní řád)
9. Zákon 40/1964 Sb. (Občanský zákoník)
10. Zákon 99/1963 Sb. (Občanský soudní řád)

B. Ostatní literatura

11. Drtilová, J.-Koukolík, F Odlišné dítě. Praha : Vyšehrad, 1994
12. Elliottová, M. Jak ochránit své dítě. Praha: Portál, 1994
13. Fontana, D. Psychologie ve školní praxi. Praha : Portál, 1997. ISBN80-7178-063-4
14. Heller, J. Pecinovská, O. Závislost známá neznámá. Praha: Grada, 1996. ISBN 80-7169-277-8
15. Kolář, M. Skrytý svět šikanování ve školách. Praha: Portál, 2000 ISBN 80-7178-123-1
16. Kolář, M. Bolest šikanování. Praha: Portál, 2001 IBSN 80-7178-513-X
17. Kratochvíl, S. Základy psychoterapie. Praha : Portál, 1997. ISBN 80-7178-179-7
18. Matoušek, O. Potřebujete psychoterapii? Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-314-5
19. Náchodský, Z. Umíte se bránit? Praha : SPN 1987
20. Říčan, P. Agresivita a šikana mezi dětmi. Praha: Portál, 1996

C. Časopisecká literatura

21. Matějček, Z. Psychologie Dnes 24.8.2004

D. Internetové stránky

22. www.msmt.cz
23. www.nasili.unas.cz
24. www.sikana.cz
25. www.sikana.org
26. www.skolavpaxi.cz